

Ольга Петрова

Доктор філософських наук, професор,
головний науковий співробітник ІПСМ НАМ України

e-mail: om_petrova@ukr.net | orcid.org/0000-0002-5573-4648

Olga Petrova

Doctor of Philosophica Studies, Professor, Chief Research Fellow
of the MARI of the National Academy of Arts of Ukraine

Парадоксальний номадизм Олександра Ройтбурда

DOI:10.31500/2309-7752.18.2022.271052 | УДК 7.036(477)«19»

Анотація. У статті творчий метод О. Ройтбурда розглянуто відповідно до естетичних засад номадизму (термін А. Б. Оліви) як варіанту трансавангарду. Унаочнено методологію мистецького мислення художника, яка базується на принципі «цитати». Спосіб художньої творчості артиста був не лише проявом індивідуального «генія», але й значною мірою був сформований в аурі специфічної ментальності Одеси, як міста із домінуючою сміховою налаштованістю. Проаналізовано парадоксальність мислення О. Ройтбурда як уроджений талант одесита та модерніста. Доведено, що його творчість також ґрунтується на інтелектуалізмі митця, який вільно почувався та мандрував у просторах класичної європейської історії мистецтва. На цьому ґрунті поєднання сміхової налаштованості артиста, притаманної йому парадоксальності в перетлумаченні інформації, схильності до цитування класики подарувало мистецтву України яскравий прояв номадизму найвищої художньої якості та вигадливості. Розглянуто інтерпретаційні можливості в живописі О. Ройтбурда. Унаочнено використання художником всієї палітри сміхової художньої традиції: від сміху безжурного до жорстокого, сумного та навіть бруталного. Доведено, що творчість О. Ройтбурда (живопис, фільмування, відеопроєкти, хеппенінги тощо) 1990-х – 2021 років стала яскравим втіленням українського трансавангарду.

Ключові слова: Олександр Ройтбурд, ментальність Одеси, номадизм — трансавангард, парадоксальність мислення, сміхова культура, інтерпретація, відкритий твір.

Olexander Roitburd's Paradoxical Nomadism

Abstract. The article examines the creative method of O. Roitburd according to the aesthetic principles of nomadism (A. B. Oliva's term) as a variant of the trans-avant-garde. The methodology of the artist's thinking, which is based on the principle of "quotation", is visualized. The artist's creativity was not only a manifestation of individual "genius", but was largely formed in the ambience of the specific mentality of Odessa, a city which culture has a popular laughter dominant. The article explores the paradoxical nature of O. Roitburd's thinking as an Odessan and a modernist. It has been proven that his work is also based on the intellectualism of the artist, who felt and traveled freely in the broad strata of classical European art history. The combination of the artist's humorous disposition, his inherent paradoxicality in reinterpreting information, his tendency to quote the classics gave a bright manifestation of nomadism of the highest artistic quality and ingenuity to the art of Ukraine. The interpretive possibilities in O. Roitburd's painting are considered in the paper. The artist's wide use of the entire palette of the popular laughter artistic tradition is visualized: from carefree laughter to cruel, sad and even brutal. The paper proves that the work of O. Roitburd (painting, filming, video projects, happenings, etc.) of the 1990s–2021 is a vivid embodiment of the Ukrainian trans-avant-garde.

Keywords: Olexandr Roitburd, Odessa mentality, nomadism — trans-avant-garde, paradoxical thinking, laughing culture, interpretation, open work.

Коли у 1996 році італійський теоретик і фундатор термінів «трансавангард» і «номадизм» професор Акілле Боніто Оліва приїхав до Києва та прочитав лекцію в Києво-Могилянській академії, в принципах постмодерного колажування вже працювала екстремальна українська молодь. Системний виклад теорії А. Б. Оліви сприйняли «як рупор часу».

«Трансавангардизм — це термін, який означає перехід, номадизм, тимчасовість... творча стратегія, яка мириться з неможливістю передбачити майбутнє... і в цій неможливості використовує минуле» [3, с. 7]. «...Таким чином на ідеї "транс", тобто переходу й розриву кордонів, трансавангардизм рве, ламає ідею, й відбувається

цитування ідей... так виробляється концепція еkleктизму... Ось вам і концепція номадизму. Номадизм — це явище, яке дозволяє кочувати в історії мистецтва з надзвичайною свободою» [3, с. 12].

Професор Володимир Личковах — український дослідник постмодернізму як неklasичної філософської концепції писав: «В Україні трансавангард виник як передчуття кризи марксистського "перфекціонізму" — ренесансно-просвітницької і дарвінської ідеології прогресу в безупинному вдосконаленні суспільства. Ідеї "лінійного" розвитку була протиставлена ідея "коловороту", "вічного повернення" історії і культурних образів» [2].

Олександр Ройтбурд | Автопортрет, 2012–2013

Професор В. Личковах акцентував імена А. Савадова, О. Харченка, О. Гнилицького, О. Ройтбурда. Цих митців він вважав «блудними синами», які повернулися в рідні домівки після тривалих мандрів» [2].

У принципах парадоксального трилера створив свій мистецький космос Олександр Ройтбурд. Він вільно почувався в глибинних шарах біблійної історії так само, як і в текстах філософів-постмодерністів. Його свідомість жила в темпі стакато та з дивовижною пластичністю сприймала і трансформувала інформацію, одержану звідусіль. Його надзвичайна культурна освіченість не тиснула на нього та не стримувала лету його художньої фантазії. Це, як писала Олеся Авраменко, була «... постійна втеча від стереотипів. Постійний сумнів, скепсис, іронія... фетишизація банального та профанація сакрального» [1, с. 230]. Особистість Ройтбурда та його мистецтво нібито уособлювали ментальну та психологічну ауру Одеси, де поважні теми проговорювалися в жартах, а побутові питання підносилися до рангу вселенських. За М. Жванецьким, «Одесса — это не шутки, рассказанные смешным языком». У цьому контексті Олександр Ройтбурд — традиційний одесит із прищепленим йому почуттям гумору та парадоксальністю інтелектуальних реакцій на світ. Парадоксальність як уроджений талант художника явлена у співіснуванні

неспівставного у більшості його полотен: у чайниках на животі персонажів, у зображенні ноги на голові інфанти Маргарити, у алогічних елементах автопортретів маестро, у вільних трансформаціях ustalених понять, так само як і в його текстах. З іронією хитруна Ройтбурд окреслив особливості одеського сміхачтва. Надзавдання одеського гумору Олександр Ройтбурд влучно сформулював так: «Одесский миф — это то, чем, по словам одного из его авторов, Одесса в свое время отшутилась от советской власти, от коммунистической идеологии. Вот смотрите, грузины едят шашлык, у них кинжалы, они все время танцуют. А вся Украина ходит вот в таких шароварах, носят усы и чубы, едят борщ и галушки. А у нас здесь юг, здесь мы шутим, у нас анекдоты, гоп-ца-ца, у нас Рабинович, у нас “на Дерибасовской открылась пивная”, “на Молдаванке музыка играет” и “ужасно шумно в доме Шнеерсона”... Не обращайтесь на нас внимания, мы — другие, мы не можем слишком всерьез принять ваш коммунистический проект. Нет, что вы, мы не то чтобы против, но мы же шутим»¹.

Не викликає заперечень думка арт-критика Андрія Ковальова, який вважав мистецький світ

¹ Із особистих зауважень О. Ройтбурда. Рукопис, 2020.

Олександр Ройтбурд | Суд Паріса, 2011

Олександр Ройтбурд | Інфанта, 2011

Ройтбурда «археологією персональних культурних неврозів» [1, с. 231].

Олександр Ройтбурд відбувся як маестро українського трансавангарду. У кожній роботі художника, при вражаючому сюжетному різноманітті, працює єдиний принцип — «цитата» як засаднича ознака номадизму. У власній живописній практиці, зокрема в проєктах «Прощавай, Караваджо» (2009), «Ройтбурд VS Караваджо» (2010), «Пристрасті за С(Z)урбараном» (2011), «Арт-хаус» (2012), очевидно є освіченість найвищої якості та глибини. Ройтбурд тримався сюрреалістичного, абсурдистського дискурсу. «Внутрішній ландшафт» автора та його змінену свідомість втілено в надреальності його полотен. Дивакуватим є поєднання образу інфанти Маргарити (за Веласкесом) та чоловічої ноги, що стоїть на голові принцеси. Автор у полотні «Інфанта» (2011) перетворює неможливе алогічне сміховиння в художнє можливе. У полотні «Суд Паріса» (2011) на животі персонажа, що зависає у невагомості над жіночими постатями, намальовано банальний чайник з якоїсь одеської кухні. Цей предмет є мандрівним в полотнах Ройтбурда. Профанне та високе в субкультурі Одеси завжди римується.

Відповідно до засад номадизму, Ройтбурд довільно та навіть зухвало грається у вертепному, сороміцькому

видовищі з персонажами, що як кочівники зненацька з'являються у його іронічно витлумачених сюрреалістичних сюжетах. Їх завжди ґрунтовано на принципах парадоксу, алогізму та іронії. У сокровенних сюжетах полотен бринить напружений пафос здивування. Художник-номадист бавився волонтаристськими іграми з образами та сюжетами класичного мистецтва. Ось сова та орел, що зловісно нависають над постаттю «Молодої жінки в іспанському платті» (2012). У заявленій темі Іспанії образи птахів миттєво викликають асоціацію з сонмищем кажанів з автопортрета Ф. Гойї «Сон розуму породжує чудовиськ». Зрозуміло, Ройтбурд звертається до елітарного, освіченого глядача. У полотні «Клятва в залі для гри в м'яч» (2011) бачимо католицьких монахів, написаних в стилі Ель Греко. Але назву композиції «вкрадено» у Жака Луї Давида з його однойменного малюнка 1791 року. Полотно (2011) з чотирма фігурами монахів ельгреківського типу знову означено чужою (Давидовою) назвою «Клятва Горациїв». Ця змістовна невідповідність сюжету та назви твору є свідомим мистецьким ходом О. Ройтбурда в його серії «Арт-хаус». Художник гортає історію мистецтва, довільно висмикуючи з неї сюжети, окремі фрагменти фігур, обличь, історичного одягу, частини натюрмортів та назви полотен класичних

авторів, які трансавангардистові до смаку. Ройтбурд постійно міксує теми та означники різних стилістичних шкіл і напрямів. Живописець — вільний, іронічний еkleктик і провокатор. Його спосіб сприймати та трансформувати світ та інформацію про мистецтво доводить, що «...змінюється якість сміху, але сміх як такий продовжує власне незмінне буття як естетичне втілення засад європейської культури ХХ століття» [5, с. 279].

Ройтбурд — непередбачуваний та зухвалий автор. Найдивовижніші його образи є переконливими завдячуючи міцній живописній формі (композиція, манера письма, міцний малюнок), якою володів живописець. Народжений в Одесі, Ройтбурд не міг існувати без жартів, не провокуючи, не інтригуючи анекдотом, влучним словом та художнім образом. Він вважав за потрібне ще в 1990-х струшувати свідомість глядача в гепенінгах, фільмованих проектах, як і в живописі. У цьому він йшов за П. Пікассо — «крадієм чужого» (вираз Пікассо), за Марселем Дюшаном, який вважав мистецтвом все, що художник позначив. Ройтбурд доєднався до «культурних героїв» у мистецтві класичного постмодернізму в їхніх авторських самовиразах.

Плоть наркотично-впливового мистецтва Ройтбурда створена з повної духовної розкутості автора та вільного плавання у пластах історії мистецтва та культури людства. Ройтбурд — тип митця-інтелектуала, але не раціоналіста, а швидше чуттєвого сенсуаліста. Із почуттям внутрішньої свободи, в іронії та самоіронії О. Ройтбурд повсякчас був готовий

до розширення кордонів мистецтва, втягуючи до інтелектуальної складової полотен також очевидні елементи сучасної масової образотворчості (зокрема прийоми модерних графіті).

Про «космос» живописця точно сказав мистецький критик Михайло Рашковецький: «Стримана емоційна надривність великих майстрів, по кафкіанському зламана вишуканість одвічного смутку та пристрасті іудеїв, догори дригом перевернута логіка дзенського парадоксу та глобальний “фотошоп” точно й гостро замішувалися на полотні та склали неповторно-впізнаваний букет авторської живописної стилістики» [4, с. 5].

Внутрішня розкутість митця з уродженим почуттям гумору (як даності) сформувала в Ройтбурда установку на відшукування неузгодженостей та неадаптивностей у бутті та перевтіленні цього «сміття» на парадоксальні мистецькі образи. Цим мотивовано багатозначний континуум авторських метафор та подразнюючих, часто-густо драматичних сюжетів. За трагедійними інтонаціями «Автопортрет» (2011–2012), «Великодушність Олександра Македонського», «Зустріч по дорозі до Емманусу» (2011) та ще в багатьох роботах драматичний накал щільно переплетено з «веселим жахом» (вираз О. Блока). Вочевидь, багато що, зокрема серію полотен «Арт-Хаус», написано під знаком «трагічної іронії»¹.

¹ Трагічна іронія відома ще з драматургії античної трагедії: зокрема у Софокла в його п'єсі «Цар Едіп» персонаж одержує зворотній бік бажаного.

Література

1. Авраменко О. AVIS RARA, або Ройтбурд. Воля к безмерному: опыт постижения метафизического // *Ukrainian Art Today*. Kiev–Paris: Альбом. Киев, 2008. 372 с.
2. Личковах В. Ольга Петрова на тлі українського трансавангарду // Київська старовина. Київ, 1998. № 4. С. 51–57.
3. Оліва А. Б. Культурний номадизм та діаспора. Лекція. Київ: Вид-во ЦСМС, 1996. 25 с.
4. Рашковецкий М. Артхаус Олександра Ройтбурда. Одесса, 2012. 47 с.
5. Рюмина М. Т. Эстетика смеха. Смех как виртуальная реальность. Москва: Эдиториал УРСС, 2003. 320 с.

References

1. Avramenko, O. (2008). AVIS RARA, abo Rojtburd. Volya k bezmernomu: opyt postizheniya metafizicheskogo. *Ukrainian Art Today*. Kiev–Paris: Al'bom. Ky'ev.
2. Ly'chkovax, V. (1998). Ol'ga Petrova na tli ukrayins'kogo transavangardu. *Ky'yivs'ka starovy'na*, 4, 51–57.
3. Oliva, A. B. (1996). *Kul'turny'j nomady'zm ta diaspora. Lekciya*. Ky'yiv: Vy'd-vo CzSMS.
4. Rashkovetskiy, M. (2012). *Arthaus Aleksandra Roytburda*. Odessa.
5. Ryumina, M. T. (2003). *Estetika smeha. Smeh kak virtual'naya realnost*. Moskva: Editorial URSS.